ŠTA JE BOG?

POJAM BOGA-SVETA

Bog i ideja Boga opsedali su filozofe od samog nastanka filozofije. Za svako ozbiljno filozofsko istraživanje neophodno je uspostaviti precizne preduslove i pravila ako želimo da dobijemo željene rezultate ili im se približimo. Ako teme ili termini koje koristimo nisu precizno definisani, možemo se kretati u različitim pravcima, ne znajući da je rezultat koji dobijamo drugačiji od onoga koji smo želeli, ili se možemo kretati, manje-više, u domenu logičkih grešaka.

Jedna od ovih ideja i pojmova jeste Bog. Ali pre nego što počnemo da razmišljamo o Bogu, moramo postaviti filozofski, logički i lingvistički okvir unutar kojeg istražujemo ideju Boga. Ako ne definišemo svoje ideje o Bogu, teško da možemo ostvariti ono što želimo, bez obzira na naše želje. Naše ideje o Bogu nisu Bog. Naše ideje o Bogu ne mogu stvoriti Boga. Naše ideje o Bogu samo su to — ideje.

U religijama ideja često zauzima mesto subjekta. Ideja postaje sam subjekat. Pošto je to nemoguće, ljudske reči se koriste kao „Božje“, što služi kao „dokaz“ da ih je Bog rekao. Na taj način, ljudske reči, prodate kao Božje reči, ne mogu se dovesti u pitanje i predstavljaju „dokaz“ postojanja Boga. To je ideja koja zauzima mesto subjekta.

Sve bi bilo lakše da je to jedini problem koji se tiče Boga i filozofskih istraživanja o Bogu. Problem je mnogo komplikovaniji jer gde god da se okrenemo, ili nalazimo logičke greške, zloupotrebu jezika ili neadekvatna poređenja da bismo izneli neku tvrdnju ili pokušali da se suprotstavimo i negiramo argument druge strane i dokažemo „istinu“, koja se obično ispostavlja samo kao naša „istina“, naše viđenje, a ne objektivna istina. Sa ovim se možemo susresti među vernicima, ateistima i agnosticima kada ideja izbegava ili zaobilazi sam subjekat interesovanja u pravom smislu.

Pošto Bog nije tema o kojoj možemo imati opipljive dokaze kroz direktno iskustvo ili, barem, mislimo da ne postoji jasno i direktno iskustvo, mi se uglavnom bavimo našim idejama o Bogu, a ne samim Bogom. Na osnovu naših ideja, Bog može biti mnogo različitih stvari za različite ljude. U judeo-hrišćanskoj, teističkoj tradiciji, Bog je tvorac sveta iz ničega — *creatio ex nihilo*. U ovom smislu, Bog nije isto što i njegova kreacija.

Kada nekoga pitamo da li veruje u Boga, očekujemo da veruje ili ne u ono što mi mislimo da je Bog. Ali šta ako Bog nije ono što mi mislimo da jeste? Mnogi veruju da neka nevidljiva viša sila koju ne razumeju upravlja Univerzumom. Ova vrsta verovanja je racionalnija jer postoji nešto u šta određeni ljudi veruju, ali što verske knjige ne opisuju.

Bog nije ono što je naša ideja o „njemu“. Ne postoji verska knjiga koja nudi zadovoljavajuću sliku o Bogu. Ipak, ako razmišljamo o Bogu kao o sili, čak se i ateisti mogu složiti (ako ne sada, onda možda u budućnosti) da u svemu postoji sila koja ujedinjuje i objedinjuje sve. Ta sila je Apsolut, dok je Biće odgovorno za stvaranje kretanja, energije i „materijalnog sveta“ sila koju možemo

nazvati Bogom, Ultimativnim Bićem, Ultimativnom silom ili Univerzalnim umom (Duhom). Ipak, svet nije samo proizvod svog Tvorca, već je i sam Tvorac u drugačijem načinu postojanja.

Za miletske filozofe Talesa (oko 626/623—oko 548/545 pne), Anaksimandra (oko 610—oko 546 pne) i Anaksimena (oko 586/585—oko 526/52 p.n.e.) postojao je ultimativni princip ili prapočelo koje su oni zvali arhe (grčki ἀρχή: početak, počelo). Za Talesa, ovaj krajnji princip iz kojeg je sve nastalo bila je voda; za Anaksimena, to je bio vazduh; a za Anaksimandra, to je bio Apejron (grč. τὸ ἄπειρον: bezgraničan), dok je za Pitagorejce broj bio krajnji princip.

Za Heraklita (oko 540—oko 480) arhe je bila vatra iz koje je sve nastalo, ali je Logos bio krajnji princip koji je sve objedinjavao i povezivao suprotnosti.

Za Anaksagoru (oko 500—oko 428. p.n.e.), sto godina posle Milećana, krajnji princip je bio um (nous), koji je neograničen jer nije materijalan.

Prema Platonu (428/427 ili 424/423—348 p.n.e.), Bog je savršeno Biće, samo po sebi večno, koje oblikuje univerzum kroz večne oblike (eide [forma: eidos]). Nesavršenosti u svetu rezultat su materijalne prirode univerzuma.

Prema Aristotelu (384—322 pne), Bog je nepokrenuti pokretač, primarni uzrok i posednik božanskog uma (nous).

Prema Plotinu (c. 204/5—270 n.e.), Bog je inteligencija ili um (Nous), a svet je stvoren od Boga (*ex deo*), a ne iz ničega (*ex nihilo*). „Moć Jednog je da obezbedi temelj (arhe) i lokaciju (topos) za sve postojeće. Osnova koju pruža Jedini jeste inteligencija. Lokacija na kojoj kosmos poprima objektivan oblik i određen, fizički oblik jeste duša. … „Biće inteligencije je misao, a misao inteligencije je Biće“. … „Nijedna ideja se ne razlikuje od inteligencije, već je sama inteligencija.” Plotin je prihvatio stoičku ideju o *logoi spermatikoi*; za njega je logoi spermatikoi most između duše i materijalnog sveta.

Prema Svetom Avgustinu Hiponskom (354—430), „Najviše dobro, od kojeg nema višeg, jeste Bog… I sledstveno tome, ako je On jedini nepromenljiv, sve stvari koje je On stvorio, jer ih je stvorio iz ničega, promenljive su.“[2] Avgustin je takođe koristio ideju *logoi spermatikoi* u kontekstu reči semenski razlozi (*rationes seminales*, Latin from the Greek *λόγοι σπερματικοὶ* ili *logoi spermatikoi*), ili „principi slični semenu“, „uzročni „principi“. Na osnovu ove teorije, Bog je stvorio svet tako što je prazninu oplodio semenom. Drugi hrišćanski mislioci su prihvatili tu ideju, uključujući Justina Mučenika (100—165), Atinagoru Atinskog (133—190), Tertulijana (155—220), Grigorija iz Nise (335—395), Bonaventuru (1221—1274), Alberta Magnusa (1200--1280) i Rodžera Bejkona (1219/20—1292).

Prema svetom Anselmu (1033/4—1109), Bog je „biće od koga se veće ne može zamisliti“. Kao što ovde možemo videti, ovo je preformulisana ideja svetog Avgustina, koji je slično razmišljao vekovima ranije, a da ne govorimo o antičkim grčkim filozofima.

Toma Akvinski (1225—1274) navodi da je Bog jednostavno biće. Iako je Bog večan, materijalni svet, Univerzum, nije večan. Za Akvinskog, egzistencija Boga je njegova esencija, osnova Božanske jednostavnosti. Za bilo šta drugo, postoji razlika između egzistencije i esencije. Akvinski

je definisao svojih pet argumenata za postojanje Boga u svojoj knjizi *Suma Teologije* (*Summa Theologiae*):

1. *Prima Via.* Prvi način: Pokret. (Argument iz „prvog pokretača.“ Argument iz kretanja.)

2. *Secunda Via*. Drugi način: Efikasan uzrok. (Argument iz univerzalne uzročnosti.)

3. *Tertia Via*. Treći način: Mogućnost i neophodnost. (Argument iz kontingentnosti).

4. *Quarta Via*. Četvrti način: Gradacija. (Argument iz stepena savršenosti.)

5. *Quinta Via*. Peti način: Dizajn. (Argument iz konačnog uzroka ili kraja [Teleološki argument].)

Spinozina (1632—1677) *Etika* počinje jasnim okvirom, objašnjenjem i definicijom njegovih pojmova. Na taj način, filozofsko ispitivanje postaje pristupačnije i preciznije za čitaoce i tumače. Kada Spinoza, u svojim definicijama, koristi termin supstancija, razumemo da je to Bog. Ali kada se termin supstancija ponovo pojavi pod tačkom III, a zatim ponovo pod VI, koja tretira Boga, moramo se zapitati zašto. Za Spinozu postoje supstancija i supstancija. Koja je razlika između supstance pod III i VI? Rekli bismo da je, po Spinozi, krajnja, beskonačna supstancija Bog, a sve što je formirano od iste je supstance. Ako je to slučaj, sva supstanca je Bog ili Priroda. Ako je sva supstancija Bog, onda se postavlja pitanje zašto razdvajati supstanciju od supstance?

Spinoza je želeo da istakne razliku između beskonačne supstance konačnog Bića, Boga, i supstance koja čini Prirodu u svim njenim oblicima. Ali priroda, ili bilo šta u prirodi, jeste supstancija „koja je sama po sebi i koja je zamišljena kroz sebe i ne treba joj druga „stvar” da bi je formirala”. Priroda je samo manifestacija ili modus Boga ili Supstance.

Supstanca (substantia) nije nov termin i koristi se još od Aristotela, ako ne i ranije. Možda je supstanca zamenljiva sa terminima kao što su arhe, etar…. peti element, proton arhon (prvi princip), Plotinov božanski um (nous), ili inteligencija. Ovo su Spinozine definicije:

O Bogu

DEFINICIJE

I. Uzrokom samim po sebi razumem ono čija esencija uključuje egzistenciju, ili ono čija priroda se ne može zamisliti ako ne postoji.

II. Ta stvar se naziva konačnom po svojoj vrsti (*in suo genere*) koja može biti ograničena drugom stvari iste prirode. Na primer, telo se naziva konačnim jer uvek zamišljamo drugo koje je veće. Dakle, misao je ograničena drugom mišlju; ali telo nije ograničeno mišlju, niti misao telom.

III. Pod supstancom razumem ono što je samo po sebi i što se kroz sebe shvata; drugim rečima, ono za čiji začetak nije potreban začetak druge stvari iz koje se mora formirati.

IV. Pod atributom razumem način na koji intelekt doživljava supstanciju kao njenu esenciju.

V. Pod načinom razumem modifikacije supstancije, ili onoga što je u nekoj drugoj stvari kroz koju je i ona začeta.

VI. Boga razumem kao apsolutno Biće. Pod Bogom razumem Biće apsolutno beskonačno, to jest, supstancu koja se sastoji od beskonačnih atributa, od kojih svaki izražava večnu i beskonačnu esenciju.

– *Dejan Stojanović*

---

[1] No pronoun can rightly fit or express the idea of God. We use pronoun *himself* only as a conditional "personification" although it is impossible to personify God in a true sense since God is Everything except Nothingness. Nevertheless, at its highest point, it becomes Nothingness.

[2] *On the Nature of Good.*

[3] *Ethics.*